

MAHALLIY BUDJETLARNI QO'SHIMCHA MANBALARDAN FOYDALANISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Xasanov Samad Ahatillaevich

O'zbekiston Respublikasi Toshkent Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada mahalliy budjetlarni qo'shimcha moliyaviy manbalar orqali barqarorlashtirish va ulardan samarali foydalanish tizimini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqilgan. Mahalliy budjetlarning daromad manbalarini kengaytirish uchun davlat-xususiy sheriklik, innovatsion moliyaviy instrumentlar va mahalliy soliqlarni optimallashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda mavjud muammolar tahlil qilinib, xalqaro tajribalar asosida samarali boshqaruv mexanizmlari taklif etilgan. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy mustaqilligini oshirishga, shuningdek, hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *Mahalliy budjetlar, davlat-xususiy sheriklik, qo'shimcha moliyaviy manbalar, soliq bazasi, moliyaviy boshqaruv, hududiy rivojlanish.*

Abstract. *This article covers issues of stabilizing local budgets through additional financial resources and improving the system of their effective use. Scientifically based proposals for public-private partnerships, innovative financial instruments, and local tax optimization have been developed to expand the income sources of local budgets. The study analyzed existing problems and proposed effective management mechanisms based on international experiments. The implementation of these proposals will serve to increase the financial independence of local authorities, as well as to support territorial socio-economic development.*

Keywords: *Local budgets, public-private partnerships, additional financial resources, tax base, financial management, territorial development.*

KIRISH

Mahalliy budjetlar davlat moliyaviy tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Davlatning hududiy siyosati bevosita mahalliy moliyaviy resurslarning to'g'ri boshqarilishiga bog'liq bo'lib, bu mahalliy darajadagi ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish va aholi farovonligini oshirishda asosiy omil hisoblanadi. Shu bilan birga, mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligi va daromad bazasining kengaytirilishi bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, global iqtisodiy muammolar va mahalliy iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashda mahalliy budjetlardan samarali foydalanish zaruriyati ortib bormoqda.

Bugungi sharoitda mahalliy budjetlarning daromad manbalarini kengaytirish va ulardan oqilona foydalanishni tashkil etish bo'yicha kompleks yondashuv talab etiladi. Bunda nafaqat mavjud daromad manbalarini samarali boshqarish, balki yangi moliyaviy resurslarni aniqlash va ularni iqtisodiyotga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Xususan, davlat-xususiy sheriklikning rivojlanishi, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik, soliq tizimini optimallashtirish kabi yo'nalishlar hududiy moliyaviy mustaqillikni oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy boshqaruvda shaffoflik va samaradorlikni ta'minlash borasidagi salohiyatini oshirish uchun zarur.

Mahalliy budjetlarni samarali boshqarishning dolzarbligi shundan iboratki, hududiy rivojlanishning ko'plab masalalari bevosita budjet mablag'larining yetarli darajada ta'minlanishi va ularning to'g'ri taqsimlanishiga bog'liq. Shu sababli, ushbu tadqiqotning maqsadi mahalliy budjetlarning qo'shimcha moliyaviy manbalardan foydalanish tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun tadqiqot doirasida mahalliy

budjetlarni shakllantirishning nazariy asoslari o'rganilib, amaliy misollar orqali mavjud muammolar tahlil qilinadi va xalqaro tajribaga asoslangan samarali yechimlar taklif etiladi.

Shu bilan birga, mahalliy daromad manbalaridan samarali foydalanish orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash nafaqat iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishi, balki davlatning umumiy moliyaviy barqarorligini mustahkamlashning muhim vositasi sifatida ham baholanadi. Ushbu mavzu bo'yicha olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar mahalliy budjetlarni boshqarish tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi sharoitda mahalliy budjetlarning daromad manbalarini kengaytirish va ulardan oqilona foydalanish uchun kompleks yondashuv talab qilinmoqda. Bunda mavjud moliyaviy resurslarni boshqarish bilan bir qatorda, yangi daromad manbalarini aniqlash va iqtisodiyotga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Masalan, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlari, innovatsion moliyaviy instrumentlar va mahalliy soliqlarni optimallashtirish orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mumkin. Ushbu yondashuvlar nafaqat mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy mustaqilligini oshiradi, balki hududiy infratuzilma rivojlanishini jadallashtirishga ham xizmat qiladi.

Mahalliy budjetlarning mavjud muammolari va yechim yo'llari

Mahalliy budjetlarni shakllantirishda uchrayotgan muammolar hududiy ehtiyojlarni qondirishda jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda. Asosiy muammolar qatoriga quyidagilar kiradi:

- Mahalliy soliqlar bazasining cheklanganligi va soliq yig'imlarining past darajada bo'lishi;
- Budjet mablag'larining noto'g'ri taqsimlanishi va ulardan foydalanish samaradorligining pastligi;
- Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun mahalliy budjetlarni kengaytirishning quyidagi yo'nalishlari taklif etiladi:

1. **Mahalliy soliqlarni kengaytirish va optimallashtirish.**

2. Soliq tizimini isloh qilish va mahalliy soliqlar bazasini kengaytirish orqali hududiy daromadlarni oshirish mumkin. Bu yer va mulk soliqlari, shuningdek, ekologik soliqlar kabi yangi soliq turlarini joriy etishni o'z ichiga oladi. Mahalliy soliq yig'imlarini zamonaviy texnologiyalar yordamida boshqarish va raqamlashtirish soliqlarni yig'ish jarayonini tezlashtiradi va samaradorligini oshiradi.

3. **Davlat-xususiy sheriklik (DXSh).**

4. DXSh loyihalari mahalliy daromadlarni oshirishning muhim vositasidir. Bu mexanizm xususiy investitsiyalarni jalb qilish orqali mahalliy infratuzilmani rivojlantirishga imkon beradi. DXSh orqali energetika, transport, turizm va ta'lim sohalarida mahalliy loyihalarni moliyalashtirish mumkin. Bunda normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va xususiy sektor uchun qulay sharoit yaratish talab etiladi.

5. **Innovatsion moliyaviy instrumentlar.**

6. Mahalliy hokimiyatlar o'z hududida amalga oshiriladigan loyihalar uchun obligatsiyalar chiqarish yoki xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik qilish orqali qo'shimcha mablag'lar jalb qilishi mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy operatsiyalarni boshqarish va monitoring qilish tizimlarini rivojlantirish muhimdir.

7. **Boshqaruv tizimini takomillashtirish.**

8. Moliyaviy boshqaruvda shaffoflikni ta'minlash, budget mablag'larining taqsimoti va ulardan foydalanish ustidan samarali nazoratni yo'lga qo'yish zarur. Elektron budget tizimlarini joriy etish va hisobdorlikni oshirish orqali mahalliy hokimiyat organlari faoliyatining samaradorligini oshirish mumkin.

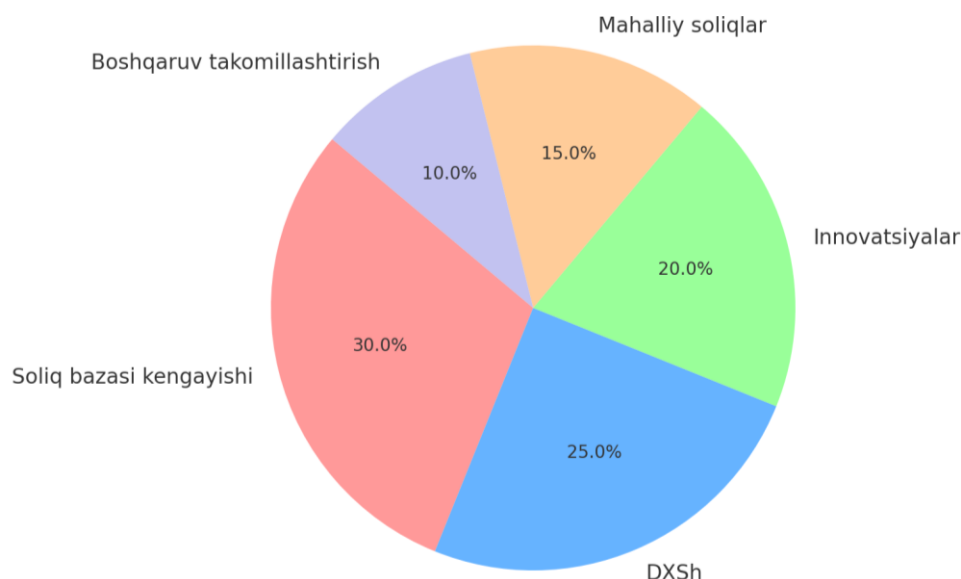
Hududiy rivojlanish uchun istiqbolli yechimlar

Mahalliy budjetlarni samarali boshqarish uchun yuqorida keltirilgan yondashuvlarni izchil amalga oshirish zarur. Shuningdek, xalqaro tajribani mahalliy

sharoitlarga moslashtirish orqali moliyaviy resurslarni jalb qilish va boshqarish samaradorligini oshirish mumkin. Masalan, rivojlangan davlatlarda qo'llanilayotgan obligatsiyalar chiqarish, DXSh mexanizmlari va moliyaviy shaffoflikni oshirishga qaratilgan raqamli tizimlardan foydalanish amaliyoti o'rganilishi lozim. Ushbu yondashuvlar mahalliy daromadlarni oshirish va budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

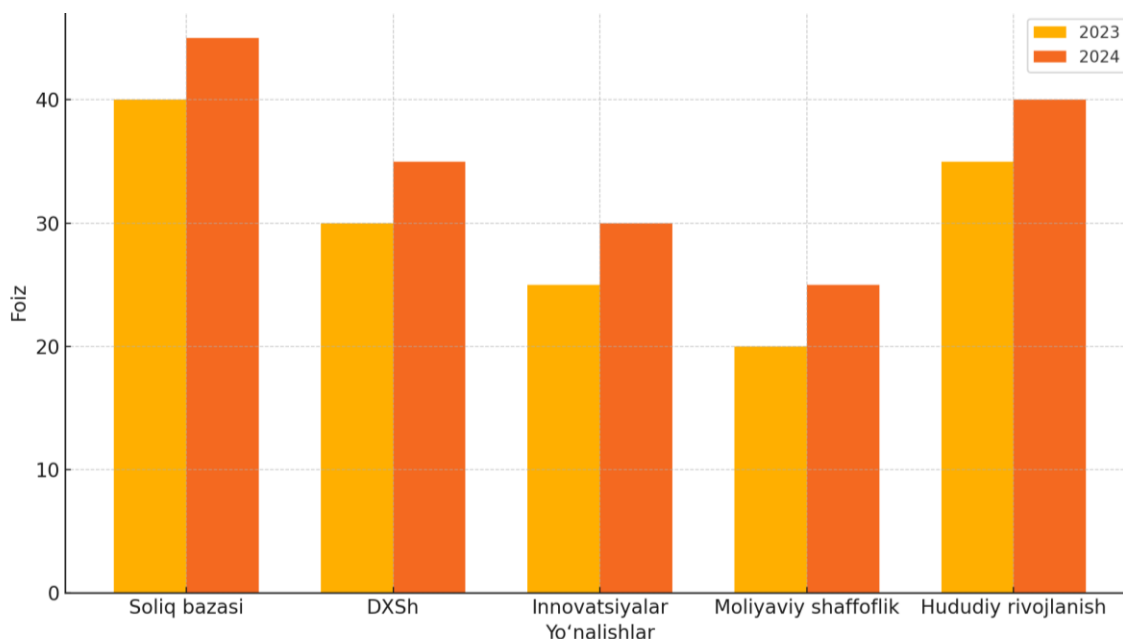
Mahalliy budgetlar davlatning moliyaviy siyosatini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning samarali boshqaruvi hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning asosiy omillaridan biridir. Qo'shimcha moliyaviy manbalardan samarali foydalanish orqali mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy mustaqilligini oshirish va ularni rivojlanish jarayoniga jalb qilish mumkin. Shuningdek, davlat-xususiy sheriklik, innovatsion moliyaviy instrumentlar va mahalliy soliqlarni optimallashtirish kabi yondashuvlar mahalliy budgetlarning barqarorligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu takliflarni amalga oshirish natijasida hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkin bo'ladi.

1 rasm. Mahalliy budget daromad manbalari taqsimoti

Ushbu diagramma mahalliy budjet daromad manbalari bo'yicha taqsimotni ko'rsatadi. Soliq bazasi kengayishi, davlat-xususiy sheriklik (DXSh), innovatsion texnologiyalar, mahalliy soliqlar va boshqaruv tizimini takomillashtirish ushbu daromadlarning asosiy manbalari sifatida ajratilgan. Diagrammadan ko'rinib turibdiki, soliq bazasi kengayishi va DXSh asosiy ulushni tashkil etadi.

2 rasm. Mahalliy budjet daromadlarining rivojlanish dinamikasi

Mazkur diagramma mahalliy budjet daromadlarining 2023 va 2024 yillardagi rivojlanish dinamikasini taqqoslab ko'rsatadi. Soliq bazasi, DXSh, innovatsiyalar, moliyaviy shaffoflik va hududiy rivojlanish yo'nalishlarida ko'zga tashlanadigan o'sish kuzatilmoqda. Diagrammadan ko'rinib turibdiki, barcha yo'nalishlar bo'yicha o'sish sur'atlari mavjud, ayniqsa hududiy rivojlanish va DXSh yo'nalishlarida.

Xulosa

Mahalliy budjetlar davlat moliyaviy tizimining ajralmas qismi bo'lib, hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ularning samarali boshqarilishi nafaqat mahalliy ehtiyojlarni qondirish, balki davlat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash uchun ham muhimdir. Ushbu tadqiqot doirasida mahalliy

budjetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish va ulardan samarali foydalanish bo'yicha mavjud muammolar tahlil qilindi va dolzarb takliflar ishlab chiqildi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mahalliy budjetlarning daromad bazasi cheklanganligi, moliyaviy boshqaruvdagi shaffoflik yetishmasligi va davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarining rivojlanmaganligi kabi muammolar hududiy iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli, mahalliy budjetlarning qo'shimcha moliyaviy manbalarini shakllantirish masalasi bugungi kunda dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu masalalarni hal qilish uchun tadqiqot davomida quyidagi yondashuvlar taklif etildi:

1. **Soliq bazasini kengaytirish va optimallashtirish** orqali mahalliy daromadlar bazasini kengaytirish. Bu yer va mulk soliqlari, shuningdek, yangi soliq manbalarini joriy etishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, soliq yig'imlarini boshqarish tizimini raqamlashtirish orqali undirish samaradorligini oshirish mumkin.
2. **Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)** loyihalarini rivojlantirish orqali hududiy infratuzilmani moliyalashtirishda xususiy investitsiyalarni jalb qilish. Ushbu mexanizm mahalliy loyihalarni qo'llab-quvvatlashda qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb etish uchun samarali vosita hisoblanadi.
3. **Innovatsion moliyaviy instrumentlardan foydalanish**, jumladan, mahalliy obligatsiyalar chiqarish va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik qilish orqali qo'shimcha moliyaviy mablag'larni jalb qilish.
4. **Moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish va shaffoflikni ta'minlash.** Elektron budjet tizimlarini joriy etish, budjet mablag'larining oqilona taqsimlanishi va ulardan foydalanish ustidan samarali nazoratni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur yondashuvlar mahalliy budjetlarni samarali boshqarish va ularning barqarorligini ta'minlash imkonini beradi. Natijada, hududiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar hajmini oshirish va bu resurslarni maqsadli yo'naltirish

orqali aholi farovonligini yaxshilash mumkin. Shu bilan birga, mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy mustaqilligini kuchaytirish davlatning umumiy moliyaviy tizimini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mahalliy budjetlar nafaqat iqtisodiy siyosatning samarali vositasi, balki hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligini ta'minlashning kalit omili hamdir. Shu sababli, keltirilgan takliflarni amaliyotga joriy etish hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda sezilarli ijobiy natijalar berishi mumkin. Xususan, mahalliy daromad manbalarining kengayishi, DXSh va innovatsion moliyaviy instrumentlarning joriy etilishi natijasida davlatning hududiy siyosati yanada samarali amalga oshiriladi.

Ushbu tadqiqot natijalari va ishlab chiqilgan takliflar mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish va ulardan samarali foydalanish tizimini takomillashtirishga qaratilgan nazariy va amaliy asoslarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayni vaqtda, mazkur yondashuvlar kelgusida mahalliy budjetlarni boshqarishda yangi innovatsion mexanizmlarni tadbiq qilish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Manbalar ro'yxati

1. Abduraxmanov, Q. A. Moliya nazariyasi. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – 312 b.
2. Bahl, R. W., & Linn, J. F. Urban Public Finance in Developing Countries. Oxford University Press, 1992. – 370 p.
3. Bird, R. M., & Slack, E. International Handbook of Local and Regional Finance. Edward Elgar Publishing, 2014. – 392 p.
4. Egamberdiyev, M. T. Mahalliy budjetlarni boshqarishning innovatsion mexanizmlari. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020. – 228 b.
5. Jo'raev, S. X. Hududiy moliyalashtirishning zamonaviy usullari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 256 b.

6. Karimov, A. R. Davlat moliyasi va budjet tizimi. Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 284 b.
7. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. Public Finance in Theory and Practice. McGraw-Hill Education, 2004. – 560 p.
8. Oates, W. E. Fiscal Federalism. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1999. – 260 p.
9. Shah, A. Local Governance in Developing Countries. Washington, DC: World Bank, 2006. – 400 p.
10. Xudoyberganov, O. I. Davlat-xususiy sheriklikning iqtisodiy asoslari. Toshkent: Ilm Ziyo, 2021. – 192 b.